

ЖАНРОВА ПРИРОДА ФЕНТЕЗІ ЖАНРОВАЯ ПРИРОДА ФЕНТЕЩИ FANTASY GENRE PECULIARITIES

Шпак И.В.

Shpak I.V.

Фентезі займає помітне місце у сучасній літературі. Велику популярність мають твори таких закордонних авторів як Дж.Р.Р. Толкієн, Урсула Ле Гуїн, Клайв Л'юїс та багато інших. Особливою популярністю цей жанр користується серед молоді. Проте на рівні із традиційним фентезі існує також і дитяче фентезі і найпопулярнішим твором цього піджанру є твір Дж.К. Роулінг про юного чарівника Гаррі Поттера, який видається рекордними тиражами. Метою нашої статті є прояснення естетичної природи цього жанрового різновиду.

Історія жанру фентезі, в тому вигляді у якому ми його звикли сприймати, не нараховує і двісті років. А отже перед тим як говорити про жанр фентезі, потрібно поговорити про його предтечу, а саме про фантастику або наукову фантастику. Почати потрібно з визначення фантастики та фантастичного вцілому. Тлумачний словник російської мови С.Н. Ожегова та Н.Ю. Шведова визначає фантастику таким чином: «Те, що основане на творчій уяві, на фантазії, художній вигадці». Друге визначення цього поняття згідно з тим же джерелом: «Літературні твори, котрі змальовують вигадані, надзвичайні події». [3; с. 234] Енциклопедичний словник термінів визначає фантастику як «літературний жанр – тип художніх творів, в конкретних образах, що відображають вірогідність наукового проникнення в невідоме, що випереджає художнє припущення» [8; с. 498] Фантастичний твір часто ґрунтується на протиставленні реального і вигаданого світу. Якщо мова йде про наукову фантастику, то, як правило, цей вигаданий світ – це нова спільнота, що існує на іншій планеті. Хоча можливі й інші варіанти, наприклад, автор може створити свій альтернативний світ, а не протиставляти реальний і ірреальний світи. У фантастичній літературі максимально акумулюється як фантазія автора, так і фантазія читача. У результаті фантазування, як автора, так і читача народжується щось фантастичне. Енциклопедичний словник термінів дає таке визначення фантастичного: «...універсальний елемент, присутній майже в усіх видах літератури. Ефект Ф. за Тодоровим, досягається в результаті дотримання трьох умов жанру. По-перше, текст повинен спонукати читача сприймати світ персонажів як світ реальних людей, що живуть і відчувати деякі коливання між природним і надприродним поясненням зображуваних подій. По-друге, це коливання чи сумнів може також використовуватись персонажем - на цьому рівні воно стає одним із тематичних аспектів твору. По-третє, читач може зайняти певну позицію по відношенню до тексту: він може відкинути як

алегоричні, так і поетичні варіанти тлумачення тексту. Перше й третя умова активно формують жанрову модель. Друге може не дотримуватися». [8; с. 498]

Кількість тем фантастичних творів безмежна як безмежна людська фантазія. Анатолій Нямцу стверджує, що, незважаючи на весь діапазон тем, є щось, що об'єднує всі фантастичні твори. Він говорить: «Про що б не розповідали фантасти: про подорожі в часі, далеких позаземних цивілізацій, неймовірні пригоди космічних Робінзоном, жахливих планетарних катаклізмів, екологічні катастрофи, народження і зникнення галактик - в центрі їх розповіді завжди стоїть Людина.» [1, с.2]

Деякі літературознавці намагалися звужити межі фантастичного, деякі розширити їх, але так чи інакше й досі не існує чіткого визначення цього жанру. Тим не менш, у тій самій книзі А.Є. Нямцу визначає жанр так: «Фантастика нашого сторіччя – це світ «проклятих» питань і відчайдушних спроб знайти на них зрозумілі відповіді». [1, с.2]

Що ж стосується визначення жанру фентезі, то цей жанр можна охарактеризувати як щось, що містить рудименти, які не є реалістичними, як, наприклад, магичні сили, тварини, що розмовляють і т.д. Фантазія нерідко характеризується відходом від прийнятих норм, за допомогою яких окремі особи сприймають оточуючий їх світ. Відхід від цих норм втілює в реальність те, що неможливо або незрозуміло, те, що лежить за гранями відомої реальності. Фентезі можна представити як літературну роботу, в якій містяться ірреальні компоненти, дія якої часто відбувається в середньовіччі або тим чи іншим чином асоціюється з лицарської епохою, включає в себе надприродних міфічних істот. Магія завжди є невід'ємною частиною фентезі і втілюється через героїв роману.

У тому вигляді в якому ми звикли сприймати фентезі, цей жанр налічує близько двох століть. Тим не менш, його прецеденти мають довгу і видатну історію. Коріння фентезі йдуть у легенди та міфи, фантазія є елементом багатьох інших жанрів. Протягом багатьох поколінь люди вірили в легенди і міфи, і таким чином це стало невід'ємною частиною їхньої культури. Ясно одне: є щось позачасове в історіях про героїв, які повинні боротися з чудовиськами в ім'я вищої мети. У романі-фентезі часто присутнє правило щасливого кінця, хоча важливі персонажі другого плану можуть і загинути.

Історії Одиссеї, Артуріани і т.д. впливали та в деякій мірі навіть формували культуру протягом століть. У фантазії, читач може потрапити у час та місце, де світ такий, яким він (читач) хоче його бачити. Можна вважати фентезі жанром, який найменш за все орієнтується на вікову категорію читача. Багато дорослих цікавляться пригодами Хобіта або Гаррі Поттера. Успіх фільмів «Володар кілець» і фільмів про Гаррі Поттера на ряду з фільмом, знятим за книгою Клайва Льюїса «Лев, Чаклунка і платяна шафа» привернув

увагу до жару фентезі і ця увага продовжує зростати. Міфи та легенди були важливою частиною культури з самого початку. Література починалася з цими історіями. Вони пояснювали світ, в якому жили люди, демонстрували життєві уроки, людську поведінку, а також несли в собі розважальну функцію. Фентезі відкриває двері у світ магії, показує, що він теж навколо нас, а також показує, що магія є в нас самих.

Термін «фентезі» походить від англійського слова «fantasy» – «фантазія». Цим словом ще в XVII столітті в англomовній літературі позначали екстравагантно-феєричні твори, де уява автора нічим не була обмежена. Але використовувати цей термін стосовно книг певної тематики стали лише на початку XX століття. Як окремий жанр фентезі починає формуватися в кінці XIX століття. Однак майже повна відсутність аналізу професійних критиків компенсує велика кількість статей і коментарів від численних прихильників жанру, здебільшого в електронних виданнях. Автори Літературного енциклопедичного словника визначили, що цікавить нас жанр як «різновид художньої літератури, в якій авторська вигадка від зображення дивно-незвичайних, неправдоподібних явищ тягнеться до створення особливого – вигаданого, нереального, «чудесного світу». [2, с. 231]

Е. Харитонов, відомий московський дослідник фантастики і фентезі, стверджує що «фентезі – жанр епічний, побудований на протиставленні єдності реального-нереального, такий, що не допускає (у тексті) сумнівів у достовірності (об'єктивності) вигаданого світу. Створення вторинних світів, що існують за законами магії, – непорушний закон фентезі». [5, с. 466-471] Ще одне визначення фентезі дає письменник С. Логінов. «Фентезі – частина фантастичної літератури, що займається конструюванням світів, побудованих виходячи з положень об'єктивного ідеалізму» (вчення про абсолютної ідеї Гегеля). Таким чином, до цього напрямку він відносить: «Вечори на хуторі біля Диканьки», «Майстер і Маргарита», «Обтяжені злом» – що є перлинами російського фентезі. Брати Стругацькі дали досить широке визначення: фантастичний твір – це будь-який художній твір, в якому введений елемент чудесного, неможливого або надзвичайно маловірогідного. Поясненням до цього служить коротка формула – диво, таємниця, достовірність. Відомий письменник С. Лук'яненко говорив про жанр, в якому пише: «Кожен текст – це створення світу. Іноді – зовсім нового». Фентезі нашого часу малює нереальні світи, однак, за словами ДЖ.Р.Р Толкієна, «легко придумати зелене сонце, важко вигадати світ, де воно було б природним». Однак, коли завдяки майстерності письменника така реалістичність сприйняття і правдоподібність такого світу досягнута, можна додати і незвичайні, фантастичні елементи.

На думку К. Строева, відомого знавця і критика фентезі, цей жанр можна охарактеризувати як «світ, такий що підкреслено, демонстративно не збігається з повсякденним уявленням про дійсність. <...> Світ зі своєю географією, своєю історією, своїми расами і народами. [7, с. 223] Крім того, К. Строева виділяє

абсолютну необхідність чарівної атмосфери, адже фентезі визнає існування магії, і «саме надлюдські, божественні, містичні і подібні до них сили, як правило, лежать в основі описуваної в фентезі світобудови». Дослідниця підкреслює, що «автор фентезі не обмежений ні сюжетно, ні тематично. Єдина вимога жанру, яку не можна обійти, – психологічна достовірність». Деякі дослідники, у тому числі і Е. Грейдо, вказують на те, що однією з властивостей фентезі є ескапізм, і, можливо, втомлений від повсякденної рутини, турбот і тягот життя, від змін і хвилювань читач береться саме за фентезійну книгу, щоб поринути в нереальний, світ, який так не схожий на справжній світ за вікном.

Он-лайн енциклопедія «Кругосвет» також визначає фентезі як «засіб звільнення, втечі з неблагополучної реальності. Втеча (англ. escape) – важлива тема і толкінівського есе, і багатьох робіт як захисників, так і критиків фентезі. Фентезі, безсумнівно, є література ескапістська, котра кидає виклик сучасному світу <...> І світ міфологічний, «вторинний», і похований прогресом світ минулого змогли стати непоганим укриттям від холодної розсудності, цинізму, влади Мащини та Політики». [9]

Наступний безумовно важливий елемент фентезі вказан І. Ейдемільлером, А. Лебедєвим: «Світ фентезі – це пропущені через сучасну свідомість і ожиті з волі автора стародавні міфи, легенди, перекази. Це альтернативні або забуті періоди історії людства. Це літопис майже казкових королівств». [6, с. 119] Справді, переважна більшість дослідників [4, с. 64-73] сходяться на думці, що джерелом багатьох творів фентезі є міф. У «історичній поетиці» А. Н. Веселовського виділяється 2 епохи міфічної творчості. Це язичницькі часи і середні віки, час масового монотеїзму. Деякі дослідники вважають, що на сучасний період припадає 3 період міфотворчості.

Міфи стародавньої Греції, кельтів і скандинавів дали масу ідей, які були розвинуті в знаменитих творах жанру фентезі. Використовуючи здебільшого староанглійські оповіді та міфи, Дж.Р.Р.Толкієн написав вічну трилогію «Володар кілець». Численні вчені, які вивчають біографію Толкієна, відзначали його роздратування тим, що з плином часу в літературній казці з'явилися мініатюрні істоти з крильцями метеликів замість величних і мудрих ельфів. Він зробив усе, щоб повернути давнім образам з кельтського фольклору і міфів колишню велич, перетворюючи свої книги в нову міфологію і гордість нації. Саме оптимістичний і «світлий» фольклор германських народів, а якщо точніше, англосаксонський, підданий впливу християнства, був таким близьким Толкієну.

До 1950 року жанр фентезі поширюється досить швидко та набирає аудиторію. Це відбувається завдяки твору Ховарда «Конан Варвар». Цей твір істотно впливає на формування субжанру меча та чаклунства, а потім у 1950-х світ побачила трилогія «Володар Кілець» Дж.Р.Р. Толкієна. Саме цей твір епічного фентезі допоміг жанру більш-менш чітко окреслитися. Але не

дивлячись на успіх “Володаря Кілець” у Великій Британії, популярність у Сполучених Штатах він отримав лише у 1960-х роках ХХ століття. Неможливо переоцінити вплив, котрий створила трилогія Толкієна на жар фентезі та перетворення літератури цього жанру на маркетингову технологію. Він створив безліч тем, які пізніше використовувалися іншими авторами в інших творах.

Успіх Толкієна примусив видавців шукати нові серії, які були би настільки ж успішними з точки зору масової літератури та ринку. Вперше видавці почали дивитися на літературу фентезі, як на прибутковий бізнес. Саме в цей час найпопулярнішим жанром стає не наукова фантастика, а фентезі. Космос вже не є таким безмежним і таємничим – людина починає шукати невідоме у фантазії, у паралельних, альтернативних, вторинних світах. Вплив, який «Володар Кілець», а також серії К. Льюїса «Хроніки Нарнії» та Урсули Ле Гуїн «Середземномор'я» став наріжним каменем для майбутньої популярності літератури цього жанру.

Жанр фентезі відноситься до масової літератури і тому можна говорити про те, що фентезі є найпростішим серед фантастичних жанрів, тому що добро у фентезі – це добро, а зло є зло. Читач не може сплутати позитивних і негативних героїв. Все відносно просто, читач має стати на бік головного героя, який безперечно має рацію і виступає на боці добра та засудити головного негідника, та його поплічників. У фентезі читач може повернутися у більш простий полярний світ, світ, яким він його хоче бачити.

Літератури:

1. А.Е. Нямцу ФАНТАСТИЧЕСКИЕ ПАРАДОКСЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО МИРА. Черновцы, «Рута», 1998.
2. Литературный энциклопедический словарь 1987 г.
3. С.Н. Ожегов и Н.Ю. Шведов. ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА. 4-е издание, дополненное. Москва, 2002.
4. Т.А. Чернишова Фантастика і сучасне натурфілософські міфотворчість. Художня творчість. Сборник. - Л., 1983, с.58-76.
5. "Теплый свет далекой сказки": [Рос. фэнтези и творчество Н. Перумова] //Перумов Н. Разрешенное волшебство. - М.: ЭКСМО, 1996. - С. 466-471.
6. Эйдемиллер И., Лебедев А. Мир фэнтези//Звезда, 1993, №10 с. 201
7. ФЭНТЕЗИ-2004. Фантастические произведения. — М.: ЭКСМО, 2004. — 672 с.
8. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов/Ю.Б. Борев. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 575 [1] с.
9. http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/FENTE_ZI.html.

Аннотация

В данной статье предпринимается попытка проанализировать жанровую природу фэнтези, историю становления и развития этого жанра, а также рассматриваются его предтечи, а именно фантастика и научная фантастика. В статье также определяются основные черты жанра фэнтези, литературные приемы, используемые при написании произведения этого жанра, уделяется внимание рассмотрению фэнтези как одного из жанров массовой литературы.

Ключевые слова: фэнтези, фантастика, научная фантастика, романы-фэнтези, параллельные миры, магия, восприятие читателя.

Анотація

В даній здійснюється спроба проаналізувати жанрову природу фентезі, історію становлення та розвитку цього жанру, а також розглядаються його предтечі, а саме фантастика та наукова фантастика. В статті також з'ясовуються основні риси жанру фентезі, літературні прийоми, котрі застосовуються при написанні твору цього жанру, приділяється увага розгляду фентезі як одного з жанрів масової літератури.

Ключові слова: фентезі, фантастика, наукова фантастика, романи-фентезі, паралельні світи, магія, сприйняття читача.

Summary

The given article is an attempt to analyze the fantasy's genre nature, history of appearance and development of this genre as well as observe its forerunners which are the fantastic literature and science fiction. The main features of the genre and literary techniques used while writing the novel of the genre are revealed in the article. The attention is paid to the analyzing the fantasy as one of the genres of mass literature.

Key words: fantasy, fantastic literature, science fiction, fantasy novels, parallel worlds, magic, reader's reception.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку доктором філолог. наук, проф. Гусевим В.А.